

*І.М. Білоус,
ад'юнкт
(Київський національний університет внутрішніх
справ)
(Науковий керівник професор В.Г. Гончаренко)*

Особливості початкового етапу розслідування злочинів, передбачених ст. 181 КК України

Ключові слова: *деструктивні культути, тоталітарні секти, розслідування злочинів, початковий етап розслідування.*

Процес розслідування злочинів традиційно поділяють на три етапи: початковий, наступний та заключний [4, 87]. Вважається, що основна спрямованість початкового етапу — це інтенсивний пошук, знайдення та закріплення доказів, коли дії слідчого характеризуються максимальною оперативністю та, в більшості випадків — масовістю і невідкладністю [2, 238].

Порушення кримінальних справ про злочинні посягання, які вчинені на ґрунті проповідання деструктивних ідеологій чи виконання релігійних обрядів частіше за все пов'язано із заявами окремих громадян (батьків неповнолітніх adeptів сект, наприклад) або з отриманням даних про спричинення тілесних ушкоджень (від громадян або з медичних установ, наприклад, про заборону з боку батьків, які є adeptами якоїсь секти, на проведення певних лікувальних заходів, які потрібні для лікування їх дітей, що призвело до відповідних наслідків та ін.) чи повідомленнями державних установ про діяльність релігійних утворень, а також за повідомленнями ЗМІ.

Під час дослідчої перевірки та на початковому етапі розслідування з'ясується, зокрема, чи присутні в групі, в якій був вчинений злочин, деструктивні ознаки

культового устрою. До них відносяться: групова ізоляція, що призводить adeptів до усвідомлення власної групової надзвичайності; наявність директивного лідера, який орієнтує групу за вигідним для себе напрямом у прийнятті колективного рішення; однорідність (гомогенність) групи, що має розвиток внаслідок недопущення (часто лідером) існування різних думок або цінностей; відсутність визначених процедурних норм, особливо у ситуації емоційного напруження або стресу [7].

Інформацію про це слідство отримує саме на початковому етапі розслідування в результаті оперативно-розшукової діяльності, допитів свідків та потерпілих, проведенням оглядів та обшуків, вилучення відповідної літератури, релігійної атрибутики, отримання матеріалів про порушення відповідного законодавства від органів місцевого самоврядування та ін.

Зокрема, під час оглядів на обшуках приміщень, де проводилися відповідні релігійні обряди (слідчі дії проводяться негайно після порушення справи), фіксується наявність відповідної атрибутики, вилучається релігійна література, відеозаписи та ін. Аналогічно обшуки проводяться за місцем проживання керівників, організаторів та активних учасників релігійних груп (сект).

Обшук проводять і з метою виявлення осіб, що переховуються від слідства.

До найбільш поширених місць події, які підлягають огляду, у справах зазначеної категорії злочинів можна віднести: приміщення, в яких проводилися зібрання групи (це можуть бути орендовані кінотеатри, актові зали підприємств, організацій, установ та ін.); місця зібрання групи на вулиці (стадіон, ліс, парк та ін.); будівлі та прилеглі території, де мешкають потерпілі, свідки, обвинувачені; місця, де друкують літературу, записують аудіокасети, відеокасети, CD диски; інші об'єкти, де були вчинені дії щодо організації та керівництва групою.

Визнано, що без знання сутності того чи іншого ритуалу слідчому вкрай важко зорієнтуватися на місці і визначити, які, наприклад, речі мають відношення до злочину і які потрібно вилучати. В таких ситуаціях допомогу слідству може надати спеціаліст в галузі релігієзнавства, який в процесі огляду або обшуку допоможе з максимальною точністю виявити, відібрати і описати необхідні речі релігійного характеру, які свідчать про здійснення ритуалів релігійного характеру [5, 86; 6, 18]. Під час огляду вказаних об'єктів, залежно від події злочину, треба визначити, які саме сліди злочину можна знайти на місці події, якими, зокрема, можуть бути сліди пальців рук; література, фотознімки, записи на електронних носіях, на яких міститься інформація про обставини посягання на здоров'я людей під приводом проповідання релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів; записні книжки, блокноти, зошити, щоденники, листи, квитки; одяг та ін. Це також можуть бути предмети, за допомогою яких були вчинені дії, що посягали на здоров'я людей (палиця, ніж, ритуальні атрибути тощо), а також документи, що засвідчують реєстрацію організації (якщо вона зареєстрована), а також всі документи, що свідчать про утворення організації (статут, списки керівників тощо).

Після отримання в результаті оперативно-розшукової діяльності та проведення окремих слідчих дій певної інформації

призначається релігієзнавча експертиза. Під час її проведення встановлюється, чи є релігійне віровчення новою релігією або новою релігійною течією та які характерні риси цього віровчення; які обряди супроводжують проповідання цього віровчення; чи не є це релігійне віровчення шкідливим, зокрема, щодо здоров'я громадян і чи не є посяганням на особу і права громадян, в тому числі неповнолітніх, виконання ними обрядів і сповідання віровчення, і якщо так, то в чому це виражається. При цьому експертам надаються матеріали кримінальної справи, друковані видання секти, відеоматеріали (в тому числі отримані під час проведення оперативно-розшукових заходів) та ін. [3, 119].

Саме матеріали експертизи можуть бути підставою для висновків про те, що релігійна група, яка досліджується, дійсно є тоталітарною сектою, що проповідує деструктивні культу, тобто можна вважати, що в діях її керівників та організаторів є ознаки складу злочину, передбаченого ст.181 КК України.

На цьому ж етапі розслідування проводяться допити свідків як із числа членів релігійних груп, так і осіб, які не входять до них (наприклад, родичів, adeptів секти). Серед інших можна виділити деякі питання, які підлягають встановленню під час допитів і які, на нашу думку, носять обов'язковий характер. До них відносяться, зокрема, такі питання: з якого часу особа відвідує зібрання групи і що спонукало її вступити до неї; якою інформацією щодо керівника та організатора групи він володіє: його освіта, громадянство, зв'язки та ін.; чи змінилися відносини з рідними, друзями, колегами після того, як свідок почав відвідувати групу, та в чому це полягало; який емоційний та фізичний стан був у свідка після участі у релігійному обряді; чи спричинив свідок собі або іншій особі тілесні ушкодження, якщо б на цьому наполягали керівники релігійної групи; чи були факти спричинення тілесних ушкоджень в групі, і якщо так, то коли саме, кому вони були спричинені і яким чином це

відбувалося; хто був ініціатором нанесення тілесних ушкоджень та хто їх спричиняв; чи брав участь свідок у статевих зносинах, які полягали б у неупорядкованих статевих зв'язках, задоволені статевої пристрасті неприродним способом стосовно членів групи та чи були такі факти в їхній групі; чи є в групі неповнолітні, скільки саме і чи беруть вони участь у релігійних обрядах, релігійних віровченнях; чи є їхні батьки в групі, якщо ні, то чи знають їхні батьки про відвідування групи.

Аналогічні питання вирішуються і стосовно потерпілих, якими у зазначених справах є, по-перше, особи, що входили у групу, діяльність якої посягала на здоров'я людей під приводом проповідання релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів, а, по-друге, це можуть бути сторонні особи, відносно яких керівники чи адепти групи вчинили злочинні дії, що супроводжувалося їхніми віровченнями чи релігійними обрядами.

Особливістю першої групи потерпілих є те, що вони як учасники зазначених релігійних груп переважно є фанатично налаштованими, тобто це категорія осіб, які не проявляють ініціативу у визнанні їх потерпілими у справі і по суті зі свого боку не вживають ніяких заходів до викриття винних або захисту своїх прав, зокрема з відшкодування спричиненої їм шкоди.

Тому важливим джерелом інформації про організаторів та керівників груп, в яких було скоєне злочинне посягання під приводом проповідання релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів, можуть бути свідчення осіб, що розірвали стосунки з групою в яку вони входили. Саме від них слідство отримує дані щодо організаторів та керівників групи, про характер діяльності групи, про факти злочинних посягань на здоров'я людей під приводом виконання релігійних обрядів та ін. При цьому треба враховувати, що зазначені особи після виходу з секти перетворюються в об'єкт переслідування з боку керівників сект (груп), їм погрожують, залякують. Тому ці свідки уникають контактів і знайти їх дуже важко.

Зокрема, відносно осіб, які залишали проти волі їх керівників релігійну організацію "Біле Братство", останні проводили ритуал прокляття. Вважалося, що прокляття адепта (юсмаліанина) "Владою Господа Марії Деві Христос" повністю порушує "імунну систему організму демонів і розриває її ауру" після чого "нечестивці, вражені Словом Божим, разом з членами сім'ї неминуче загинуть найближчим часом" [1].

До обставин, які підлягають встановленню при розслідуванні справ про злочини, передбачені ст. 181 КК, відносять обставини посягання на здоров'я людей. Відомо, що внаслідок постійної психологічної обробки з боку тоталітарних лідерів в сектах відбувається трансформація групової свідомості її членів і виникають певні моделі групового мислення. Це призводить до певної руйнації особистості через такі форми: фізичні (обмеження у харчуванні, сні, виснажлива робота); психічні (негативні зміни у психіці та поведінці особи, нездатність до критичного мислення); розумові (звуження індивідуальної та культурної сфери особистості); соціальні (регресія здатності до спілкування, тотальна ворожість до всієї системи функціонування суспільства).

Тому до експертиз, які є характерними саме у цій категорії справ і які переважно проводяться на початковому етапі розслідування, крім релігієзнавчих, належать також і судово-медичні експертизи, котрі вирішують питання про стан здоров'я потерпілих або свідків з числа адептів тоталітарних сект та деструктивних культів, наявність тілесних ушкоджень та ін. Це може бути освідчення, судово-медична експертиза живих осіб або трупів (у разі настання смерті потерпілого внаслідок проведення релігійних обрядів, наприклад, в результаті виснаження або погіршення стану здоров'я внаслідок відмови від лікування або несвоечасного звернення до офіційного лікувального закладу). А у разі приховання фактів давнього заподіяння тілесних ушкоджень, коли потерпілий звертався за медичною допомогою, проводиться судово-медична експертиза за

медичною документацією. Документація (історія хвороби стаціонарного хворого, індивідуальна картка амбулаторного хворого та ін.) вилучається за місцем отримання медичної допомоги. У разі необхідності проводиться допит медичних працівників, які надавали медичну допомогу, зокрема, щодо пояснень хворого про обставини отримання тілесних ушкоджень та ін.

Підозрювані та обвинувачені у справах зазначеної категорії — це керівники та організатори групи, діяльність якої здійснюється під приводом проповідання релігійних віровчень. Це, як правило (особливо, коли йдеться про так звані харизматичні церкви), особи з авторитарним впливом на віруючих, що характеризуються активними результативними діями, які полягають у залученні прихильників, розробці організаційної структури та забезпеченні функціонування групи.

Стосовно зазначених осіб призначаються судові психолого-психіатричні експертизи. Крім традиційних питань, які вирішуються в рамках психіатричної експертизи (організатори та духовні лідери деяких деструктивних релігійних організацій є психічно хворими), та загальних питань щодо психологічної характеристики таких осіб, від експертів вимагають дати відповіді на такі запитання: чи є дані медичного характеру про здатність обвинуваченого (підозрюваного) у застосуванні яких-небудь методів психічного впливу на людину і якщо вони є, то які саме методи; які психічні властивості особистості мають

найбільш виражений характер і можуть справляти суттєвий вплив на його поведінку, та деякі інші.

Крім того, слідчий повинен вже на початковому етапі розслідування, поряд з доказуванням події злочину, вини обвинуваченого в скоєному злочині, також здійснювати активні заходи з доведення характеру і розміру матеріальної шкоди, яка спричинена злочином. За допомогою судово-психологічної експертизи встановлюється розмір моральної шкоди, заподіяною керівниками та організаторами групи.

Проводяться й інші судові експертизи (почеркознавчі, техніко-криміналістичного дослідження документів та ін.), але вже на подальшому етапі розслідування. Треба також враховувати, що крім ритуальних, адепти сект вчиняють або провокують інші “звичайні” злочини: вимагання, шахрайство, крадіжки та ін., де також призначаються експертизи, які є типовими для розслідування зазначених злочинів, але не притаманні в цілому для розслідування злочинів, передбачених ст. 181 КК.

Активне проведення запропонованого переліку слідчих дій на початковому етапі розслідування справ зазначеної категорії, особливо за умови негативного ставлення адептів, організаторів та керівників тоталітарних сект до розслідування, надають вкрай важливі докази, які викривають винних і є важливою умовою успішного розслідування цих злочинів.

Список літератури:

1. Архів Апеляційного суду м. Києва за 1996 р. Справа № 2296.
2. *Белкин Р.С.* Криміналістика: проблеми, тенденції, перспективи. От теорії — к практиці. — М.: Юрид. лит., 1988. — 304 с.
3. *Білоус І.М.* Особливості підготовки матеріалів та проведення судових експертиз у справах про злочинні посягання, вчинені на ґрунті проповідання деструктивних ідеологій чи виконання релігійних обрядів // Вісник Академії адвокатури України. — 2007. — Вип.8.
4. *Драпкин Л.Я.* Структура и функции первоначальных следственных действий в методике расследования преступлений // Методика расследования преступлений (общие положения). — М., 1976.

5. *Миронова Е.А.* Некоторые вопросы организации расследования убийств, совершенных членами сектантских групп // Совершенствование взаимодействия следственных и криминалистических подразделений органов прокуратуры, экспертно-криминалистических подразделений органов внутренних дел и судебно-экспертных учреждений. — СПб: Юридический институт Генеральной прокуратуры РФ, 2000.

6. *Холопов А.В.* Методика расследования ритуальных убийств: Автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. — Юридический институт Генеральной прокуратуры РФ. — СПб, 2004. — 23 с.

7. *Mark N. Wexler.* Expanding the Groupthink Explanation to the Study of Contemporary Cults // *Cultic Studies Journal*. Vol. 12. — 1995. — № 1.

РЕЗЮМЕ

В работе автор рассматривает некоторые особенности первоначального этапа расследования уголовных дел о преступной деятельности религиозных групп, относящихся к деструктивным культам и тоталитарным сектам.

SUMMARY

The author investigates certain peculiarities of the primary stage the investigation of criminal cases about the activities of religious groups related to destructive and totalitarian sects.

*Рекомендовано кафедрою кримінального процесу
та криміналістики*

Подано 21.09.07